

LIETUVIŠKI KARINIAI DALINIAI PRANCŪZIJOŠ KARIUOMENĖJE 1812–1814 M.

*dr. Liudas Glemža
(Vytauto Didžiojo universitetas)*

Įvadas

Lietuviškų karinių dalinių Prancūzijos kariuomenėje istorija susilaukė nemažai susidomėjimo. Didžiausią dėmesį skyrė tie istorikai, kurių tyrime atsispindėjo bendresni Lietuviškų karinių dalinių bruožai, dažniausiai įtraukti į bendros napoleonmečio Lietuvoje problemos arba karinių įvykių 1812 m. kampanijos kontekstą. Pirmą solidžią monografiją, kurioje buvo aptarti lietuviškų dalinių kūrimosi procesai, problemos bei dalyvavimas 1812 m. karuose, parašė J. Ivaškievičius¹. Gerokai vėliau pasirodė Broniaus Dundulio ir Virgilijaus Pugačiausko monografijos², kurios buvo papildytos faktais, pateiktos naujos išvalgos bei apibendrinimai, tačiau jie buvo susiję tik su 1812 m. Minėtų knygų autoriai didesnę dėmesį skyrė Napoleono ir jo įvestos administracijos Lietuvoje veiklai. Kadangi vienu jos svarbiausių uždavinių buvo lietuviškų karinių dalinių formavimas, šiai problemai buvo skirta vietos, tačiau tai nesudarė tyrimo pagrindo. Solidžiuose karybos istorijos veikaluose lietuviškiems daliniams taip pat nebuvo skiriamas pagrindinis dėmesys³, nors chronologiniu požiūriu buvo peržengtas 1812 m. laikotarpis.

Pirmasis lietuviškų dalinių istoriją sutraukti į vieną straipsnį pamėgino V. Biržiška. Jis Lietuvos karius, kovojusius Napoleono kariuomenėje, pavadino „svetimos idėjos didvyriais“⁴. Netrukus pasirodė ir antrasis atskirasis M. Svilo straipsnis, kuriame daugiausia dėmesio sulaukė lietuviški daliniai⁵. Abu autoriai iš esmės pasitenkino

¹ Iwaszkiewicz J. Litwa w 1812 roku. Warszawa, 1912.

² Dundulis B. Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812). Vilnius, 1987; Pugačiauskas V. Napoleono administracija Lietuvoje. Vilnius, 1997.

³ Čia suminėta tik jų dalis: Gembarzewski B. Wojsko polskie Księstwo Warszawskie 1807–1814 r. T. 1. Warszawa–KraKow, 1905 Kukiel M. Wojna 1812 roku. T. 1–2, KraKow, 1937; Kukiel M. Dzieje wojska polskiego w dobie napoleonskiej 1795–1815 Cz. 2. Warszawa, 1920; Kukiel M. Zarys historii wojskowosci w Polsce. KraKow, 1929; Lukaszewicz M. Armia księcia Jozefa. Warszawa, 1986.

⁴ Biržiška V. Lietuvių kariuomenė 1812–1813–1814 metais// Mūsų žinynas. Nr. 20. Kaunas, 1924.

⁵ Svilas M. Napoleono karas Lietuvoje// Karo archyvas. T. 4. Kaunas, 1928.

lenkų istorikų duomenimis ir juos apibendrina. Išlikę duomenys apie lietuviškų dalinių istoriją 1812–1814 m. yra negausūs, todėl atskira nedidelė monografija, kurioje tyrimas susitelkė ties straipsnyje aptariamu objektu, buvo tik viena. Ją parašė Prancūzijos kultūros puoselėtojas Lietuvoje R. Šmitelnas⁶. Jo knygoje dalis yra abejotinų faktų, todėl jais aklaai pasikliauti istorikas neturėtų.

Sovietiniu laikotarpiu Lietuvos kariniai daliniai negalėjo sulaukti istorikų dėmesio, nes jie kovojo prieš Rusijos imperiją. Turbūt todėl tik 1987 m. galėjo pasirodyti B. Dundulio knyga, kurioje galima išvelgti skeptišką požiūrį į lietuviškus dalinius, nes jų buvimas tapatinamas su krašto išnaudojimu Prancūzijos kariuomenės tikslams. Be abejo, tai lėmė sovietinė cenzūra. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, susidomėjimas lietuviškais kariniais daliniais vėl išaugo. Tai rodo ir V. Pugačiausko straipsnis, kuriame autorius nepasitenkino dažnai istoriografijoje besikartojančiais duomenimis ir, remdamasis archyviniais dokumentais, atidžiau pažvelgė į lietuviškų pulkų formavimo eigą, tačiau dėmesį sutelkė tik į Vilniaus departamentą⁷. Pasakutiniajame dešimtmetyje Lietuvos karinių dalinių istorija sulaukė ir tarp kitų kraštų istorikų atskiros dėmesio⁸.

Šio straipsnio tikslas – remiantis naujais istorikų duomenimis, pamėginti apibendrinti tyrinėjimų išvalgas ir apžvalgas, o pasitelkus į pagalbą istoriografijoje mažiau naudotus šaltinius, aprašyti lietuviškų dalinių kūrimąsi ir jų dalyvavimą 1812–1814 m. karuose. Straipsnyje nebus gilinamasi į politines aplinkybes, visuomenės susiskirstymą į Rusijos ir Prancūzijos imperijų šalininkus, administracijos veiklą Lietuvoje ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo viltis. Šios problemos susilaukė jau ne vieno istoriko dėmesio. Straipsnyje susitelkta ties lietuviškų karinių dalinių istorija. Įvardinėje dalyje šiek tiek paliestas Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės kūrimasis ir visuomenės nuotaikos, nes tai turėjo įtakos Lietuvos dalinių formavimui.

XVIII a. pabaigoje žlugus Abiejų Tautų Respublikai, toliau tęsėsi Prancūzijos Didžiosios revoliucijos metais sukelta įtampa Eu-

⁶ Schmittlein R. Lietuvos kariuomenė 1812 metais, Kaunas 1937.

⁷ Pugačiauskas V. Reguliaros kariuomenės formavimas Vilniaus departamente// Lituanistika, Nr. 4, 1992. Šis straipsnis vėliau buvo įtrauktas į jau minėtą autoriaus monografiją.

⁸ Čia minimi tik svarbesni darbai: Fuinski Z. Nawrot D. Pulki litewskie 1812–1813. Historia i umundyrowanie// Dawna bron i barwa. Nr. 15. Katowice, 1997; Kudriašov I. Prizrak vielikoj Litvy: ob odnoj malo izviestnoj stranice vojny// Rodina. No. 6–7. Moskva, 1992.

ropoje. Žemynas pasidalino į dvi priešiškas stovyklas: pirmajai atstovavo revoliucinė Prancūzija, antrosios, siekusios Prancūzijoje restauruoti senąją tvarką, priešakyje stėjo Anglija, Prūsija, Austrija ir Rusija. Nesibaigiančių karų tikslu XIX a. pradžioje jau buvo ne idėja, bet siekimas įveikus kitą pusę įsigalėti žemyne.

Šie procesai neaplenkė ir buvusios Lenkijos–Lietuvos valstybės teritorijos bei jos gyventojų. Dalis aktyviausiųjų pasipriešinimo Rusijos imperijai iniciatorių buvo priversti emigruoti ir užsienyje kurti valstybingumo atgaivinimo planus. Dar 1796 m. grafas Mykolas Kleopas Oginskis nusiuntė laišką greitai karjeros laiptais kylančiam generolui Napoleonui Bonapartui ir pasiūlė jam sudaryti iš Lenkijos (taip pat ir Lietuvos) emigrantų karinius dalinius, kurie padėtų Prancūzijai kovoti su jos priešais. Pagal M. K. Oginskio planą Europos mūšiuose užgrūdinti kariai turėjo būti pasiūsti į Lenkiją ir Lietuvą bei turėjo padėti susigražinti valstybingumą. Sukurti kariniai daliniai gavo Lenkijos legionų pavadinimą. Emigrantai kariai kovojo Balkanuose, Italijoje, Ispanijoje ir net dalyvavo Prancūzijos kolonijiniuose karuose – Šiaurės Afrikoje ir San Dominge. Iš 6000 į San Domingą pasiūtų lenkų ir lietuvių į Europą sugrižo tik 300. Tik 1808 m. Napoleonas išpareigojo lenkų karių nesiūsti į kolonijų karus⁹.

1806 m. sumušęs Prūsijos kariuomenę, Napoleonas įžengė į Lenkijos teritoriją. Kartu su Prancūzijos kariuomene įžygiavo ir Jano Henriko Dombrovskio vadovaujami lenkų legionai. Juos kaip išvaduojuos Lenkijos visuomenė pasitiko džiaugsmingai ir pakiliai. Prasidėjo ginkluotas sukilimas, nukreiptas prieš Prūsiją. Iš nukariautų prūsų žemių Prancūzijos imperatorius sudarė Varšuvos kunigaikštystę, į kurios sudėtį buvo įtraukta ir Lietuvos Užnemunė, po trečiojo padalijimo atitekusi Prūsijai. Gražinęs lenkams valstybingumą, Napoleonas ketino kuo greičiau sukurti ir jam pavaldžią Varšuvos kunigaikštystės kariuomenę. Pradžioje ketinta suformuoti nedidelę 30000 kariuomenę. Po Austrijos kampanijos prie Varšuvos kunigaikštystės prijungus Galicijos teritoriją ir išsiplėtus rekrutavimo bazei, lenkų pėstininkų skaičius pasiekė 44990, kavalerijos – 19518, artilerijos – 2620, iš viso 62128 karius. Padidinus etatų skaičių, lenkų pulkuose 1812 m. kariuomenė išaugo iki 79000, be to, dar buvo pradėti formuoti Pavyslio pulkai, kurie turėjo duoti 11000 pėstininkų ir 2000 kavalerijos¹⁰.

⁹ Trumpa V. Lietuva XIX amžiuje. Vilnius, Čikaga, 1989, p. 71–75; Skalkowski A. Polacy na San Domingo 1802–1809. Warszawa, 1912, s. 88.

¹⁰ Gembarzewski B. Wojna... 139-140.

Lenkų kariuomenės gretas papildė ir Lietuvos emigrantai. 8-asis ulonų pulkas buvo laikomas lietuvišku, nes dalį jo karių sudarė lietuviai, pabėgę nuo carinės valdžios. Pulko vadu buvo kunigaikštis Dominykas Radvila, kuriam tapus pulkininku Aleksandras I konfiskavo jo turta¹¹. Įžygiavus Didžiajai Armijai į Lietuvą, Napoleonas stengėsi sužadinti Vilniaus gyventojų patriotizmą, todėl šiam pulkui pirmam leido įžengti į miestą, o jam įkandin sekė J. Miurato vadovaujama kavalerija.

Nors imperatoriui vilniečių reakcija pasirodė šalta, kai kuriose Lietuvos vietose įvyko gyventojų susidūrimai su Rusijos kariuomenės daliniais. Prancūzijos maršalas Makdonaldas raportavo, kad Žemaitijos bajorai iš visur bėga prašydami juos apginkluoti ir leisti smogti priešui. Telšių pavieta buvęs T. Kosciuškos sukilimo generolas H. Mirbachas subūrė apie 2000 raitelių ir pėsčiųjų šaulių. Šiaulių bajorai pasidalijo į tris būrius ir neleido Rusijos kariuomenei pasitraukti su gurguolėmis, išgelbėjo miestą nuo padegimo. Kražiuose 40 mokinių, persirengę lenkų ulonų uniforma, išbaidė kazokus, kurie paliko miestelyje gurguolę su maisto atsargomis. Gardino pavieto gyventojai atėmė iš besitraukiančios kariuomenės 300 šautuvų ir pristatė juos į prancūzų kariuomenės užimtą Gardiną. Pinsko gyventojai iš miesto išvijo kazokus, perėmė jų sandėlius su amunicija ir transportą bei suėmė 80 žmonių¹². Bėgantys Rusijos valdininkai ir karininkai, taip pat ir pats imperatorius Aleksandras I suprato, kad iš Lietuvos gyventojų ne tik negalima tikėtis lojalumo, bet reikia laukti priešiškų veiksmų¹³. Besitraukiančio į Rusijos imperijos gilumą Lietuvos ulonų pulko nepatikimumu skundėsi pats armijos vadas maršalas Piotras Bagrationas¹⁴.

Lietuviškų karinių dalinių formavimas

Raseinių, Šiaulių ir Telšių bajorų daliniai paskubomis suburti Didžiosios Armijos žygio per Lietuvą metu, greitai iširo. Studentijos pageidavimas sukurti savo atskirą Vilniaus universiteto karinį legioną taip pat nesulaukė Prancūzijos imperatoriaus pritarimo¹⁵. Istoriografijoje nėra vieningos nuomonės, kodėl nebuvo paskelbtas vi-

¹¹ Bignon E. Polska... t. 1, s. 96–97.

¹² Kukiel M. Litwa... s. 391; Vojenskij K. Akty... s. 289–291.

¹³ Pugačiauskas V. Napoleono administracija... p. 44–45.

¹⁴ Kukiel M. Litwa... s. 391–392.

¹⁵ Sobieski W. Uniwersytet Wilenski w 1812 roku. Krakow, 1915, s. 6–7.

suotinis šaukimas. Vyrauja nuomonė, kad Napoleonas atsižvelgė į Lietuvos valdžios, kuri pasisakė už rusišką rekrūtų rinkimo tvarką, prašymus. Tačiau galutinį sprendimą priėmė imperatorius¹⁶. Tik gruodžio 1 d., kai besitraukdama Didžioji armija negalėjo bent kiek rimčiau pasipriešinti Rusijos daliniams, buvo paskelbtas visuotinis bajorijos apsiginklavimas. Tikėtasi per trumpą laiką suburti 15000 lengvosios kavalerijos, tačiau į kraštą įžengus priešui, to įgyvendinti nepavyko¹⁷. Vėliau būtent dėl to imperatorius sulaukė priekaištų iš Lietuvos generalgubernatoriaus kunigaikščio Dirko van Hogendorpo. Jo manymu, tai buvo viena svarbiausių priežasčių kodėl per trumpą laiką nepavyko parengti karui lietuviškų karinių dalinių. Pasak jo, „ši milicija, suorganizuota per trumpą laiką, galėjo lydėti kariuomenę į Rusiją ir taip pat būtų buvusi naudinga atsitraukimo metu kovodama su kazokais“¹⁸. Iš esmės tuo metu Napoleonas sukilimus ar visuotinius šaukimus inicijavo krašte vykstant kariniams veiksams (1806 m. Lenkijos pavyzdys). Kita vertus, paskelbus sukilimą Lenkijoje pagrindinės Prūsijos karinės pajėgos jau buvo nugalėtos. 1812 m. kampanijos į Rusiją metu Napoleonas ketino kuo greičiau stoti į lemiamą mūšį su Rusijos kariuomene, o įvykių eiga rodė, kad karas su pagrindinėmis priešininko pajėgomis užsitęs ne Lietuvos teritorijoje, bet Rusijos gilumoje. Todėl Prancūzijos imperatoriaus ir Lietuvos didikų nuomonės galėjo ir sutapti.

J. Ivaškievičiaus teigimu, dalis visuomenės buvo įsitikinusi, kad Lietuvos karinių dalinių kūrimu rūpinsis lenkų kariuomenės vadas kunigaikštis Juzefas Poniatovskis, nes tikėta, jog tuoj pat bus paskelbta Generalinė konfederacija su Varšuvos kunigaikštyste¹⁹.

Karo komisijos veikla. Dar būdamas Varšuvos kunigaikštystėje, Napoleonas aplink save subūrė dalį Lietuvos didikų, kurie turėjo informuoti imperatorių apie padėtį Lietuvoje. Vilniuje, kai pasidarė akivaizdu, jog karas su Rusija užsitęs, buvo pradėtos derybos su Lietuvos didikais dėl Laikinosios Lietuvos vyriausybės komisijos (toliau – Vyriausybės komisija) įkūrimo. Ji buvo įkurta 1812 m. liepos 1 d. Napoleono įsakymu. Komisijos žinioje buvo septyni komitetai: 1) maisto ir magazinų, 2) policijos, 3) finansų, 4) teisingumo, 5) vidaus

¹⁶ Pugačiauskas V. Napoleono administracija... p. 144.

¹⁷ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 303–304, 418–419.

¹⁸ Vojenskij K. Vilna v 1812 godu. Iz vospominanij gr. Gogendorpa, byvšego gen. gub. VKL i gen. Roch – Godara, Vilenskogo gubernatora v 1812 godu (toliau – Iz vospominanij). S. Petersburg, 1912, s. 19.

¹⁹ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 159–160.

reikalų, 6) švietimo ir 7) karo. Vyriausybės komisija nebuvo savarankiška, jos veiklą kontroliavo Napoleono komisaras Eduardas Bignonas, dar labiau kontrolė sustiprėjo komisijos pirmininku paskyrus Lietuvos generalgubernatorių D. Hogendorpą. Vyriausybės komisijos veiklos arealas apėmė keturis departamentus: Vilniaus, Gardino, Minsko ir Balstogės. Departamentai buvo padalinti į 33 prefektūras. Kiekvieno departamento priešakyje stovėjo prancūzų gubernatoriai ir intendantai, o prefektūrose – prancūzų prefektai ir iš vietos bajorų paskirti paprefekčiai. Todėl faktiškai Vyriausybės komisija atliko tarpinį vaidmenį tarp Lietuvos visuomenės ir prancūzų valdžios²⁰.

Karo komitetui vadovauti buvo paskirtas kunigaikštis Aleksandras Sapiega. Jo karinė praktika apsiribojo dalyvavimu trumpoje 1807 m. kampanijoje prieš Austriją, ir tai paskutiniame jos etape. Susikūrus Varšuvos kunigaikštystei, jis aktyviai įsijungė į politinę veiklą, palaikė ryšius su aukštais prancūzų valdžios pareigūnais E. Bignonu ir H. B. Maretu. Jį pažinojo ir Prancūzijos imperatorius. 1812 m. karo išvakarėse A. Sapiega vadovavo Lietuvos teritorijų žvalgybai. Nauji įgaliojimai kunigaikščiui atvėrė plačias galimybes. Rusija iki 1812 m. pavasario į savo kariuomenę įtraukė daugiausia ketvirtadalį galinčių tarnauti vyrų, todėl A. Sapiega manė, kad yra įmanoma surinkti 100000 kariuomenę Vyriausybės komisijai pavaldžioje teritorijoje²¹.

Užsitęsęs lietuviškų karinių dalinių, o ypač reguliariųjų pulkų formavimui, generalgubernatorius D. Hogendorpas nuolat konfliktavo su karo komiteto pirmininku A. Sapiega, kurį užstojo E. Bignonas ir H. B. Maretas. Po vieno karščiausių ginčų H. B. Maretas nusiuntė Napoleonui laišką, kuriame pabrėžė D. Hogendorpo grubumą ir prašė karinę valdžią Lietuvoje atskirti nuo civilinės. Tačiau Napoleonas nenorėjo taikstyti su nesėkmingai pareigas einančiu A. Sapiega, todėl rugpjūčio 24 d. D. Hogendorpas buvo paskirtas Vyriausybės komisijos pirmininku, ir į jo rankas buvo atiduotas lietuviškų pulkų formavimas²². Tempai paspartėjo, tačiau iki gruodžio mėnesio

²⁰ Apie tai plačiau žr.: Pugačiauskas V. Napoleono administracija... p. 46–54; Pugačiauskas V. Napoleonas ir jo administracinė sistema Lietuvoje// Lietuvos valstybė XII–XVIII a. Vilnius, 1997, p. 449–456; Dundulis B. Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812). Vilnius, 1987, p. 67–68; Janulaitis A. Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amžiuje. Kaunas, 1936, p. 210.

²¹ Skowronek J. Z magnackiego gniazdu do napoleonskiego wywiadu...s. 183, 284, 289; Pugačiauskas V. Napoleono administracija... p. 131.

²² Skowronek J. Z magnackiego... s. 300; Bignon E. Polska w rku 1811 i 1813: wspomnienia dyplomaty Edwarda Bignona, Cz. 2, Wilno, 1913, s. 16.

galo nebuvo sukomplektuotas nei vienas pulkas. Vis tik savo memuaruose D. Hogendorpas teigia, kad jeigu Didžiąją armiją nebūtų ištikusi katastrofa, jo pastangų dėka sausio 1 d. Lietuvos karių skaičius būtų išaugęs iki 40000 (pasak jo, būtų suformuoti devyni pėstininkų, dešimt kavalerijos ir vienas artilerijos pulkai)²³. Kunigaikščio optimizmą galima vertinti kaip norą pasiteisinti dėl nesėkmės. Lapkričio pabaigoje – gruodžio pradžioje visos Lietuvos kariai nesudarė nei pusės nurodyto skaičiaus, o tai reiškė, kad per mėnesį suburti per 20000 karių ir dar suspėti suformuoti naujus pulkus buvo neįmanoma. Vis tik pulkų organizavimo vadovų optimizmas turėjo ir šiek tiek pagrindo, tačiau reikėjo daugiau laiko. Tai įrodė Rusijos carinė administracija, kuri iš buvusios Vyriausybės komisijai pavaldžios teritorijos per 1813 metus sugebėjo surinkti 120000 rekrūtų. Nors papildyti pulkus buvo paprasčiau nei juos suformuoti.

Pirmos karinės pajėgos, kurias Napoleonas nusprendė įkurti Lietuvoje, buvo žandarmerija ir tautinė gvardija. Jas organizuoti Napoleonas nurodė jau liepos 1 d. dekretu.

Žandarmerija. Žandarmerija Prancūzijoje atsirado XVIII a. Žandarmerijos daliniai atlikdavo vidaus kariuomenės funkcijas: saugojo kraštą nuo plėšikų ir marodierių. Lietuvoje 1812 m. liepos 1 d. dekretu žandarmeriją buvo nutarta kurti visuose 4 departamentuose. Atsižvelgus į prefektūrų skaičių departamentuose, Vilniaus ir Minsko departamentų žandarmerijos brigadas turėjo sudaryti po du eskadronus, o Gardino ir Balstogės – po 1. Kiekvienoje prefektūroje numatyta suformuoti po 1 kuopą, kurias turėjo sudaryti 107 žandariai (5 karininkai, 112 puskarininkių ir eilinių). Žandariais galėjo tapti tik bajorai²⁴. Turint galvoje, kad Lietuvos vyriausybei pavaldžioje teritorijoje buvo 33 prefektūros, matyti, kad Napoleonas ketino į tarnybą surinkti ir apginkluoti apie 3500 bajorų. Vėliau šis skaičius pasirodė per didelis, todėl žandarmerijos etatai buvo mažinami.

²³ Vojenskij K. Vilna v 1812 godu. Iz vospominanij gr. Gogendorpa, byvshego gen. gub. VKL i gen. Roch – Godara, Vilenskogo gubernatora v 1812 godu. S. Petersburg, 1812, s. 18.

²⁴ 1812 m. liepos 1 d. Napoleono įsakymas dėl laikinosios vyriausybės įsteigimo// Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, p. 396–397.

1 schema. Žandarmerijos kuopos struktūra (1812 m. liepos 1 d.):

Žandarmerijos karininkai atlyginimo negaudavo, o puskarininkiams ir eiliniams už tarnybą buvo paskirta alga po 1 auksiną per dieną. Žandarus aprūpinti maistu, drabužiais ir žirgais turėjo vietiniai gyventojai. Kiekvienas dūmas kasmet turėjo mokėti po 53 grašius žandarmerijos reikmėms²⁵. Pagrindine žandarmerijos užduotimi buvo karinės pagalbos teikimas administracinei valdžiai, kad ji galėtų spręsti mažesnius karinius konfliktus su marodieriais ir savavaliaujančia kariuomene, numalšintų valstiečių maištus ir užtikrintų krašte saugumą. Ilgainiui žandarmerijos funkcijos gerokai išsiplėtė: ji turėjo tikrinti pašto tarnybą, palaikyti estafetinę tarnybą (t. y. plauti įsakymus ir korespondenciją), saugoti sandėlius, lydėti gurguoles, prižiūrėti rekrūtų ėmimą, rūpintis sanitarijiniais reikalais (laidoti lavonus), galiausiai ji netgi dalyvavo karo veiksmuose²⁶.

Įsakymus dėl žandarmerijos įkūrimo paprefekčiai gavo su pirmais Vyriausybės komisijos dokumentais, tačiau dėl prancūzų kariuomenės savivalės krašte ir bajorų požiūrio į šią tarnybą, kaip neatitinkančią jų visuomeninio statuso, žandarmerijos būrių formavimas vyko per daug lėtai, todėl vienintelė paprefekčiams tiesiogiai pavaldi karinė jėga buvo per silpna, kad įveiktų didžiausią problemą – prancūzų kariuomenės savivaliavimą krašte²⁷.

Nors liepos 10 d. Vilniaus departamento administracinę ko-

²⁵ Vojskij K. Akty... s. 213; LVIA, f. 1621, a. 1, b. 5, l. 425; Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 178.

²⁶ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 82; Schmittlein R. Lietuvos... p. 8.

²⁷ Pugačiauskas V. Napoleono administracija Lietuvoje... p. 96, 101, 103.

misiją pasiekė pirmieji paprefekčių raportai su kandidatų į Lietuvos žandarmeriją sąrašais²⁸, tai neatspindėjo tikros įvykių eigos. Žandarus vietinė administracija dažniausiai skyrė be jų pačių žinios²⁹, ir nors nuo paskyrimo bajorai atsisakyti negalėjo³⁰, jie į tarnybą nėjo. Didžiausią Lietuvos bajorijos priešišumą nulėmė žandarmerijos funkcijos, nes jos buvo siejamos su policijos užduotimis.

Jau liepos 23 d. susirinkime Vyriausybės komisija nusprendė sumažinti Vilniaus departamento žandarų korpusą iki 550 puskarininkių ir eilinių (su karininkais – 608 vyrų). Kuopos buvo sumažintos iki 5 karininkų ir 50 puskarininkių bei eilinių. Rugsjūčio 25 d. žandarų sąrašai pagal pastarąjį reikalavimą jau buvo visiškai sudaryti Ukmergės, Kauno, Upytės, Raseinių, Trakų, Užnerio prefektūroms, o Šiaulių ir Breslaujos kuopoms trūko tiksliai trimitininkų³¹. Tačiau, kad dokumentai neatspindėjo tikrovės rodo tai, kad vėliau Vyriausybės komisija, atsižvelgdama į galimybes, nutarė Vilniaus departamente nustatyti naują kiekvienos kuopos puskarininkių ir eilinių žandarų skaičių³² (iš viso 544 puskarininkiai ir eiliniai (su karininkais apie 600)). J. Ivaškievičiaus teigimu žandarų kuopos Vilniaus departamente galutinai buvo suformuotos tik lapkričio viduryje. Gardino departamente veikė 400 (kiekvienoje prefektūroje po 50 žandarų), Minsko departamente 70 žandarų, o Balstogės departamente žandarmerijos kuopa nebuvo suformuota³³.

Tautinė gvardija ir milicija. Liepos 1 d. Napoleono dekretu buvo pradėta kurti Vilniaus tautinė gvardija. Ją turėjo sudaryti 2 batalionai padalinti po 6 kuopas (iš viso 1450 vyrų)³⁴. Liepos 13 d. Vyriausybės komisija patvirtino kandidatus į tautinės gvardijos karininkus. Nei vienas iš kandidatų negalėjo atsisakyti nuo paskyrimo, o atsisakę turėjo būti pažeminti eiliniai³⁵. Į tautinę gvardiją buvo pašaukti Vilniaus gyventojai krikščionys nuo 20 iki 50 metų amžiaus turėję mieste nekilnojama turta, pirkliai ir amatininkai meistrai bei darbininkai³⁶.

²⁸ Pvz. Telšiai pateikė 96 kandidatų sąrašą, Ašmena – 100: LVIA, f. 1621, b. 1, b. 5, l. 499, 543 – 545.

²⁹ Schmittlein R. Lietuvos... p. 8.

³⁰ 1812 m. liepos 1 d. Napoleono įsakymas... p. 397.

³¹ LVIA, f. 1621, a. 1, b. 5, l. 444 – 449.

³² Vilnius – 59, Pavilnys – 49, Ašmena – 60, Trakai – 30, Kaunas – 20, Breslauja – 31, Ukmergė – 86, Upytė – 56, Raseiniai – 57, Telšiai – 42, Šiauliai – 54: Vojenskij K. Akty... s. 213.

³³ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 178; Krasnianskij V. Minskij departament... s. 259.

³⁴ 1812 m. liepos 1 d. Napoleono įsakymas... p. 396.

³⁵ Vilna i Litovskije gubernii... s. 89; Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 175.

Už kiekvieną tarnybos dieną karys turėjo gauti 2 auksinus (patru-liudavo vidutiniškai du kartus per savaitę), o karininkams buvo nu-statyti atlyginimai. Išmokėti algas ir išlaikyti karinį dalinį turėjo atleisti nuo karinės prievolės gyventojai: dvasininkai, našlės ir žydai³⁷.

Vilniaus tautinė gvardija buvo sudarinėjama remiantis Varšu- vos kunigaikštystės tautinių gvardijų pavyzdžiu. Čia tautinės gvardi- jos buvo dalijamos į judamas ir nejudamas. Vilniaus tautinė gvardija priskirtina nejudamai gvardijai, kuri galėjo būti siunčiama į karą tik išiveržus priešui į kraštą. Vilniaus tautinės gvardijos funkcijos buvo panašios į milicijos: patruliavo, prižiūrėjo tvarką mieste ir apylinkė- se, saugojo kalinius ir t. t. Gvardijos formavimu rūpinosi Policijos komitetas, Vilniaus prefektas ir meras³⁸. Savo funkcijas vykdyti ji pradėjo nuo rugpjūčio mėnesio. Karių skaičius Vilniaus tautinėje gvardi- joje siekė iki 1220 žmonių³⁹.

Vilniaus pavyzdžiu nuo rugsėjo 12 d. buvo pradėtos organi- zuoti tautinės gvardijos prefektūrų centriniuose miestuose, o Vilniaus departamente ir visuose magdeburginiuose miestuose. Mažesni mies- tai, kurie nepajėgė surinkti nei 200 žmonių, turėjo sudaryti vietos miliciją⁴⁰. Tačiau remiantis J. Ivaškievičiaus duomenimis, tautinė gvardija buvo sukurta tik Gardine, o joje tarnavo tik 238 žmonės. Slonime veikė 54, o Ukmergėje – 40 žmonių milicija⁴¹.

³⁶ Vilna i Litovskije gubernii... s. 93.

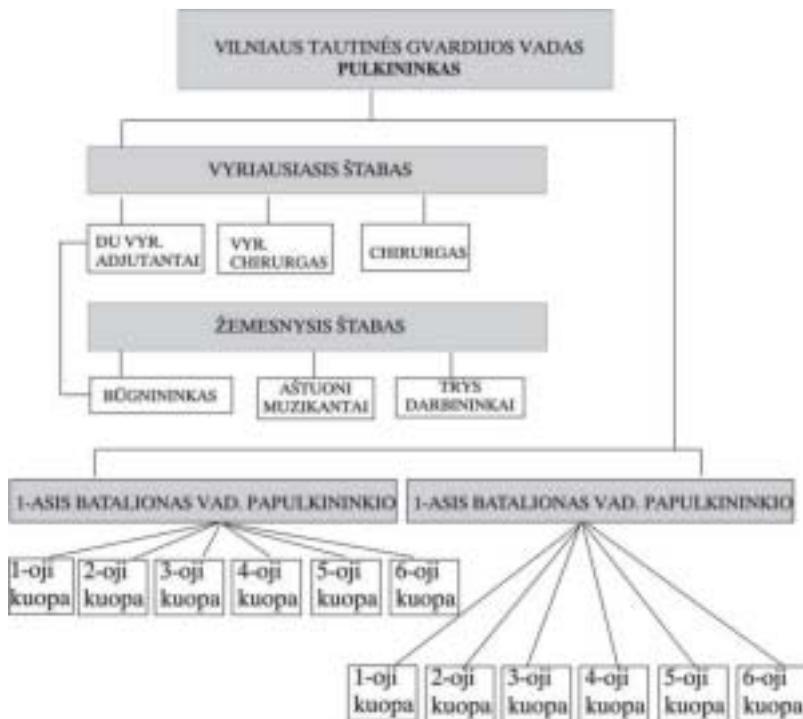
³⁷ Ten pat, s. 94–95.

³⁸ Gembarzewski B. Wojsko... s. 316–317; Kudrinskij O. Vilna... s. 101; Iwaszkiewicz J. Litwa... 175.

³⁹ Gembarzewski B. Wojsko... s. 325.

⁴⁰ Vilna i Litovskije gubernii ... s. 95.

⁴¹ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 176.

2 schema. Vilniaus tautinės gvardijos struktūra

Reguliariosios kariuomenės dalinių formavimas. Liepos 5 dieną Napoleono atskiru įsakymu buvo pradėtas kurti 3-asis švoležerų pulkas, kuriuo rūpinosi pati prancūzų karinė vadovybė. Pulko vadu buvo paskirtas brigados generolas Jonas Kanopka, kuris pasižymėjo Ispanijos karuose⁴². Pulko eiles sudarė geriausių Lietuvos šeimų bajorai. Tai buvo Lietuvos reprezentacinis pulkas, kuriame tarnauti buvo garbės reikalas. Spalio mėnesį pulke jau tarnavo apie 600 vyrų. Lietuvos švoležeriai beveik niekuo nesiskyrė nuo lenkų reprezentacinio 1-ojo švoležerų pulko. Kaip ir lenkų pulke, lietuviai nešiojo kordardas su raide „N“, tik sidabrinis uniformų antsiuvus Lietuvoje pakeitė auksiniai. Prancūzams pulko išlaikymas kainavo 400000 fran-

⁴² J. Kanopkos vadovaujamas Varšuvos kunigaikštystės pulkas 1810 m. pasižymėjo mūšiuose prie Almanzoro, Lorco, 1811 m. mūšyje prie Albufero pulkas sunaikino anglų kavalerijos koloną, susidedančią iš trijų pulkų, paėmė 5 priešo vėliavas, penkias patrankas ir 900 belaisvių: Gembarzewski B. Epoka porozbiorowa// Dzieje wojen i wojskowosci w Polsce. Lwow–Warszawa–Krakow, 1923, s. 335.

kų. Lietuvos švoležerai turėjo puikius žirgus, pulke nestigo gerų karininkų⁴³, kuo pasigirti negalėjo kiti reguliarieji Lietuvos pulkai.

Tą pačią liepos 5 d. Napoleonas įsakė pradėti kurti reguliariausias karines pajėgas, susidedančias iš penkių pėstininkų ir keturių kavalerijos pulkų. Šiuos pulkus buvo pavesta suformuoti Lietuvos vyriausybės komisijai⁴⁴. Lietuviškų pulkų numeriai buvo tolesnis Varšuvos kunigaikštystės pulkų tęsinys, tačiau jie buvo pavaldūs tiesiogiai prancūzų karinei vadovybei. Skiriamuoju jų ženklų buvo kokarda su vyčiu ant kepurės.

Lietuvos pėstininkų ir kavalerijos pulkai buvo tokios pačios struktūros kaip ir Varšuvos kunigaikštystės⁴⁵, nes buvo sudaromi prancūziškų pulkų pavyzdžiu. Skyrėsi tik karių skaičius pulkuose. Lietuvišką pėstininkų pulką turėjo sudaryti 2005⁴⁶, o kavalerijos pulką – 940 karių⁴⁷. Lenkų pulkų etatai, prieš prasidedant kariniams veiksams su Rusija, buvo greitai padidinti⁴⁸. Planuojant lietuviškų pulkų etatų skaičių, greičiausiai buvo atsižvelgta į vietos sąlygas, be to, matyt, nebuvo atsisakyta minties ateityje pulkus papildyti.

Karo komitetas, vadovaujamas A. Sapiegos, padėjo pagrindus, kuriais remiantis pradėti organizuoti lietuviški pulkai. Iki liepos vidurio buvo išleisti įsakai, apibrėžiantys karinės valdžios struktūrą, nustatyta rekrūtų ir pavaduotojų rinkimo tvarka, paskirti atsakingi pareigūnai bei didesnioji dalis pulkų vadų⁴⁹. Be to, dar buvo pradėti kurti 6 jėgerių batalionai⁵⁰, kuriuos vėliau ketinta sujungti į du pulkus (po 3 batalionus).

Iš pradžių atrodė, kad karių netruks. Savanoriais į 3-įjį švo-

⁴³ Svilas M. Napoleono karas... p. 96; Kudrinskij O. Vilna... s. 85; Vojenskij K. Iz vospominanij general gubernatora... s. 24.

⁴⁴ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 158.

⁴⁵ Gembarzewski B. Wojsko... s. 79. J. Ivaškevičiaus teigimu Lietuvos kavaleriją turėjo sudaryti tik du eskadronai (Iwaszkiewicz J. Litwa...s. 163). Tačiau taip smarkiai skirtis kavalerijos pulko struktūra nuo lenkiškojo, kai buvo numatytas panašus karių skaičius, negalėjo.

⁴⁶ Kudriašov I. Prizrak... s. 33.

⁴⁷ Gembarzewski B. Wojsko... s. 74.

⁴⁸ 1810 m. gegužės 30 d. buvo nustatyta Varšuvos kunigaikštystės reguliariųjų pulkų struktūra, pagal kurią pulką turėjo sudaryti 2487, o kavalerijos – 823 žmonės. 1812 m. vasario 25 d. padidinus etatų skaičių, sukomplektuotame pėstininkų pulke turėjo tarnauti 2919, o kavalerijos pulke 983 kariai: Gembarzewski B. Wojsko... s. 74; Kukiel M. Wojna... s. 139–140.

⁴⁹ Apie tai plačiau žr.: Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 164–167; Kukiel M. Wojna... s. 392–394; Vojenskij K. Akty... s. 208–209, 213–215; Pugačiauskas V. Reguliarious... p. 18–23.

⁵⁰ Vojenskij K. Akty... s. 223–227; Dundulis B. Lietuva Napoleono... p. 107.

3 schema. Pėstininkų pulko struktūra

ležerų pulką stoji 300 Vilniaus universiteto studentų⁵¹. 18-ajame pėstininkų pulke, dar neprasidėjus rekrūtų ėmimui, jau buvo per 600 karių, nes šalia savanorių jis buvo papildytas Rusijos kariuomenės dezertyrais⁵². Tačiau po kiek laiko paaiškėjo, jog savanorių nebus daug, o rekrūtų ėmimas užsitęs. Rugpjūčio 9 d. H. B. Maretas informavo

⁵¹ Dundulis B. Lietuva... p. 99.

⁵² Pugačiauskas V. Reguliaros... p. 19; Kudriašov I. Prizrak... s. 33.

Napoleoną apie 1600 surinktų žmonių skaičių, nors rekrūtų rinkimas prasidėjo rugpjūčio 5, o kavalerijos tik 15 dieną. Per ilgai užtruško dūmų surašymas ir paaiškėjo, kad surinkti karių pagal numatytą planą A. Sapiegos vadovaujamas Karo komitetas nespės. Rugpjūčio antroje pusėje iš viso buvo surinkta 2400 žmonių⁵³. Perėmęs vadovavimą D. Hogendorpas sugriežtino šaukimo tvarką, perorganizavo kadrus, sudarė naują generalinį štabą⁵⁴, o imperatoriaus leidimą kurti naujus dalinius savo lėšomis gavo Rudolfas Tyzenhausas, Ignas Moniuška ir Murza Achmatovičius⁵⁵. Pulką formavimo tempai paspartėjo, tačiau pritrūko laiko, be to, nepavyko išspręsti dalies problemų, kurios stabdė reguliariosios kariuomenės kūrimą.

Visų pirma Vyriausybės komisijai stigo lėšų, o pinigų kuriuos savo pulkams skyrė pulkų vadai, buvo per maža⁵⁶. Lietuvoje trūko gerų karininkų⁵⁷. Dauguma paskirtų pulko vadų neturėjo patirties, o siekdami sutaupyti savo pinigus, pradėjo pardavinėti karininkų laipsnius⁵⁸. Nepasiteisino rekrūtų sistema, be to, bajorai nenorėjo atiduoti tinkamų tarnybai valstiečių⁵⁹. Lietuvoje trūko žirgų, medžiagos uniformoms, per vėlai į dalinius buvo pristatomi ginklai⁶⁰. Be to, rekrūtai ir savanoriai buvo imami ir ne į lietuviškus dalinius: lenkų švoležerų 1-ąjį pulką, 129-ąjį linijinį ir Ilirijos pulkus⁶¹.

Tikslių duomenų apie į lietuviškus dalinius surinktų karių skaičių, baigiantis 1812 m. kampanijai į Rusiją, nežinoma. Istorikai apibendrinami skaičius neretai vadovaujasi prielaidomis. Turbūt labiausiai tikėtini M. Kukielio duomenys, kurio teigimu Lietuvoje į lietuviškus karinius dalinius buvo surinkta apie 17 tūkstančių žmonių⁶².

⁵³ Ten pat, p. 21–24; Skowronek J. *Z magnackiego...* s. 300.

⁵⁴ Generalinių inspektoriumi buvo paskirtas generolas Romualdas Giedraitis, pėstininkų inspektoriumi – brigados generolas Ksaveras Nesiolovskis, o kavalerijos inspektoriumi – Juozapas Vavžeckis (buvęs 18-ojo ulonų pulko vadas): Dundulis B. *Lietuva...* p. 107.

⁵⁵ *Vojenskij K. Akty...* s. 227–228, 231–232; *Kudrinskij O. Vilna...* s. 86.

⁵⁶ Vyriausybės komisijos žinioje buvo 2 000 000 auksinų, arba 1 000 000 frankų, o sumos, kurias paskyrė pulkų vadai tesiekė 300 000 frankų. Napoleonas davė 500.000 frankų pulkų organizavimą perėmus D. Hogendorpui: Dundulis B. *Lietuva...* p. 105; Svilas M. *Napoleono...* p. 95.

⁵⁷ *Iwaszkiewicz J. Litwa...* s. 180.

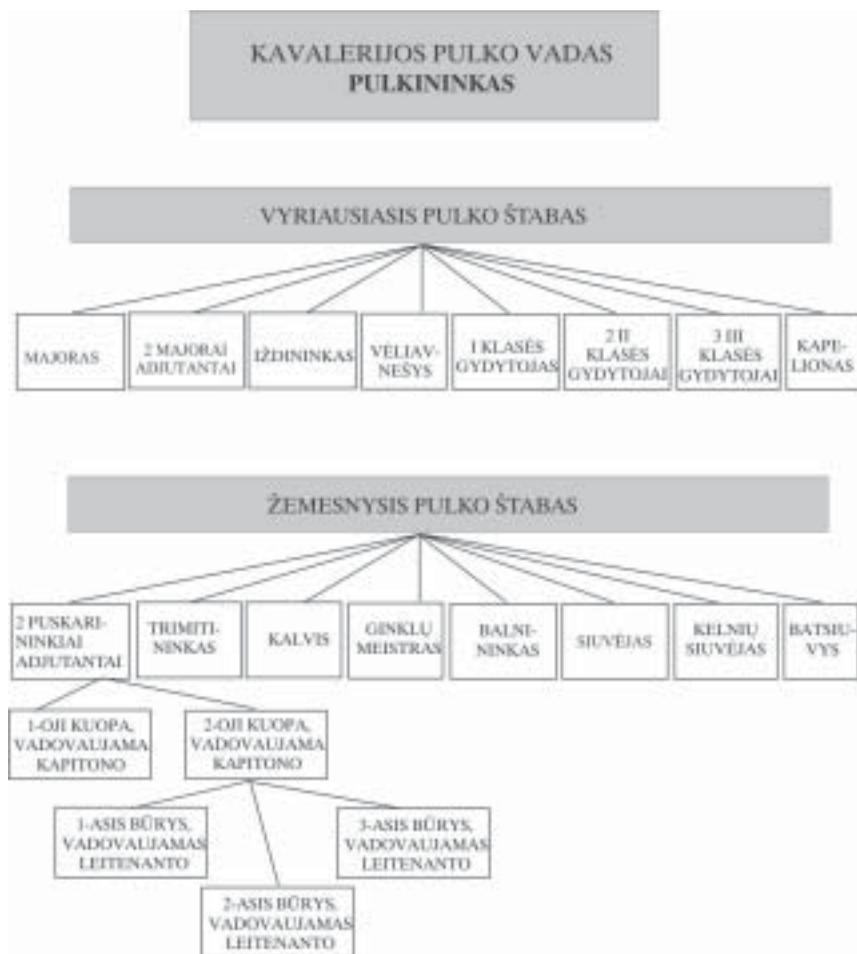
⁵⁸ *Skowronek J. Z magnackiego...* s. 291.

⁵⁹ Ten pat, 167.

⁶⁰ Žr.: Pugačiauskas V. *Reguliarios...*

⁶¹ *Vojenskij K. Akty...* s. 221–222; LVIA, f. f. 1621, a. 1, b. 5, l. 5; Schmittlein R. *Lietuvos...* p. 13.

⁶² *Kukiel M. Wojna...* p. 393.

4 schema. Kavalerijos pulkų struktūrą

1 lentelė. Lietuviškieji reguliarieji daliniai, formuoti 1812 m., jų įkūrimo data, dalinių vadai štabo dislokacijos vieta.

	Įkūrimo data	Dalinio vadas	Štabo vieta
3-asis švoležerų pulkas	1812 07 05	J. Kanopka	Vilnius (Trakai)
17-asis ulonų pulkas	1812 07 05	M. Tiškevičius	Kupiškis
18-asis ulonų pulkas	1812 07 05	J. Vavžeckis (A. Gelgaudas)	Nesvyžius
19-asis ulonų pulkas	1812 07 05	K. Rajeckis	Naugardukas
20-asis ulonų pulkas	1812 07 05	K. Obuchovičius	Pinskas
18-asis pėstininkų pulkas	1812 07 05	A. Chodkevičius	Vilnius
19-asis pėstininkų pulkas	1812 07 05	K. Tyzenhauzas	Raseiniai
20-asis pėstininkų pulkas	1812 07 05	A. Bišpingas	Slonimas
21-asis pėstininkų pulkas	1812 07 05	K. Pšezdzeckis	Balstogė
22-asis pėstininkų pulkas	1812 07 05	S. Čapskis	Minskas
1-asis jėgerių batalionas	1812 08 12	J. Kosakovskis	Cimkovičiai (Minskas)
2-asis jėgerių batalionas	1812 08 12	Rokickis	?
3-asis jėgerių batalionas	1812 08 12	K. Pliateris	Šiauliai
4-asis jėgerių batalionas	1812 08 12	Kurčevskis	?
5-asis jėgerių batalionas	1812 08 12	Obuchovičius	?
6-asis jėgerių batalionas	1812 08 12	Lockovskis	?
21-asis raitųjų jėgerių pulkas	1812 09 22	I. Moniuška	Vilnius
Raitasis artilerijos pulkas	1812 09 22	R. Tyzenhauzas	Vilnius
Totorių eskadronas	1812 X 23	M. Achmatovičius	?

Lietuviški kariniai daliniai 1812 m. kare

Istoriografijos duomenys apie lietuviškų karinių dalinių paskirtį 1812 m. karo metais nėra vienodi. Dažniausiai sutinkamas teiginys, jog jie turėjo pasilikti Lietuvoje ir pakeisti prancūzų ir prūsų dalinius, kurie saugojo Didžiosios armijos užnugarį⁶³. Tačiau sutinkama ir hipotezė, jog suformuoti pulkai turėjo būti pasiūsti į Ukrainos ir Podolės žemes jas nukariauti⁶⁴. Padėtis taip susiklostė, kad lietuviškiems pulkams ir teko pirmiems susidurti su tuose plotuose stovėjusia rusų kariuomene, tačiau pirmieji smogė ne lietuviški, bet Rusijos kariuomenės pulkai.

Rusijos kariuomenės divizijos generolo P. Čičagovo štabas buvo Breste. Iš čia spalio mėnesį jis vieną dalį savo divizijos pajėgų išsiuntė į Varšuvos kunigaikštystę, kita dalis, susidedanti iš dviejų jėgerių, dviejų kazokų, vieno husarų ir vieno raitosios artilerijos pulkų, patraukė į Slonimo pusę. Tokia Rusijos generolo taktika statė į pavojų dalinius, kurie buvo atokiau nuo pagrindinių kariuomenės dalių. Sužinojęs apie grėsmę, iš Slonimo pasitraukė formuojamas 20-asis pėstininkų pulkas, tuo tarpu 3-iasis švoležerų pulkas iš Gardino pasuko į Slonimo pusę. Dalinys gavo įsakymą tuoj pat grįžti į Minską, tačiau generolas J. Kanopka įsakymui nepakluso. Slonimas buvo generolo gimtinė, todėl su juo keliavo ir svečiai – lenkų generolų J. Dombrowskio ir Zajončiko žmonos. Tik sužinojęs apie Rusijos generolo Čaplico priartėjimą prie Slonimo, spalio 19 d. generolas J. Kanopka nutarė palikti miestą. Jis nutarė padalinti pulką į dvi dalis. Pats pulko vadas pasuko Pružanų keliu, o pulko kasą su 250 ulonų ir savo bei kitų generolų žmonomis nukreipė į Derečiną.

Generolas Čaplicas įžengė į Slonimą praėjus valandai nuo švoležerų pasitraukimo. Dalinio avangarde ėjo kapitonas J. K. Arnoldi, kuris gerai pažinojo vietovę, nes Slonime tarnavo 1808–1809 metais. Jo vadovaujami 150 husarų ir kazokų pasivijo bėgančius su kasa švoležerus, kurie, pastebėję priešus, pasiskirstė į dvi dalis. Didesnioji mėgino sulaukyti priešą ir nieko nelaukdama jį puolė, tačiau buvo sumušta užgrūdintų karuose su Turkija Rusijos kareivių. Prie Lukonicos upės kapitonas J. K. Arnoldi pasivijo ir mažesniąją grupę, iš kurios atėmė kasą. Per upę spėjo persikelti tik generolų žmonos ir

⁶³ Plg. Sviilas M. Napoleono... p. 96.

⁶⁴ Plg. Sokolowski A. Dzieje narodu polskiego ilustrowane. Warszawa 1904, s. 468.

100 ulonų. J. Kanopkos vadovaujamus švoležerus pasivijo pagrindinės generolo Čaplico dalinio pajėgos, juos sumušė ir į nelaisvę paėmė patį generolą, 12 karininkų ir 235 ulonus⁶⁵.

Į švoležerų sutriuškinimą buvo labai skaudžiai sureaguota. Lietuviškuose pulkuose krito kovinė dvasia, o Rusijos kariuomenės grėsmė sukėlė paniką. Sumušto švoležerų pulko likučiai pasiekė Naugaruką, kuriame 19-ojo ulonų pulko kariai metė ginklus ir išbėgo iš miesto palikę ligonius ir sužeistuosius⁶⁶. 3-iasis švoležerų pulkas buvo išsiųstas į Trakus persiformuoti⁶⁷.

22-asis pėstininkų ir 18-asis ulonų pulkai buvo priskirti pulkininko Koseckio vadovaujamam daliniui, kuris, iškilus grėsmei iš pietryčių pusės, sudarė pagrindines pajėgas, kurioms buvo nurodyta saugoti Minską ir neleisti atkirsti kelio Didžiajai armijai. Lapkričio 13 d. ties Koidanovu dalinys susikovė su Rusijos generolo Lamberto daliniais. Nepatyrę pėstininkai neišlaikė priešininkų spaudimo, metė ginklus ir pasileido bėgti iš mūšio vietos. Pulko vadas pulkininkas S. Čapskis juos mėgino sulaikyti, netgi šaudė į nepaklūstančius jo komandai kovoti, tačiau tai nieko nepadėjo⁶⁸.

Ištrūkęs iš apsupties 18-asis ulonų pulkas patraukė Berezinos upės link, per kurią rengėsi persikelti Didžiosios armijos likučiai. Iš skubėjusių į pagalbą, jis pirmas persikėlė į upės dešinįjį krantą ir dalį savo žirgų perdavė gvardijai⁶⁹. Ties Berezina kovėsi jėgerių batalionai, vadovaujami pulkininko J. Kosakovskio, 18-asis ir 19-asis ulonų pulkai ir Minsko departamento žandarai. Yra žinoma, kad mūšyje Lietuvos jėgeriai buvo visiškai sunaikinti, o žandarai neteko 9 karininkų⁷⁰.

Po Berezinos mūšio Didžioji armija pavirto į sušalusią ir demoralizuotą minią, kuri traukė Vilniaus link. Su ja traukėsi ir iš Lietuvos kilę generolai. Zembino miestelyje nakčiai buvo įkurtas pakrikusios kariuomenės štabas. Viename iš šio miestelio namų susirinko

⁶⁵ Charkiewicz W. Rok 1812 w powiecie Slonimskim. Slonim, 1936, s. 16–17.

⁶⁶ Tyszkiewicz J. Militaria... s. 13; Vojenskij K. Iz vospominanij generalgubernatora... s. 23

⁶⁷ Schmittlein R. Lietuvos... p. 10.

⁶⁸ Ten pat, p. 21–22; Gembarzewski B. Wojsko... s. 81; Kukiel M. Wojna...s. 398, 462.

⁶⁹ Apie tai, kad pulko vadas K. Pžezdzeckis pirmas šoko į vos užledėjusią upę ir sėkmingai perplaukęs į kitą pusę sugavo kelis rusų marodierius, pasakoja savo atsiminimuose Eustachijus Sanguška ir Philippe – Paul de Seguras: Segur P. Napoleons Russian campaign. NY, 1968, p. 241; Charkevič V. Memuary kniazia Sanguški... s. 1074.

⁷⁰ Biržiška V. Lietuvops kariuomenė ... p. 314; Kukiel M. Dzieje... p. 150.

visi lietuvių generolai ir kiti aukštesnieji karininkai, vienas kitą pažinoję dar nuo T. Kosciuškos sukilimo laikų: V. Krasinskis, E. Sanguška, J. A. Kasakovskis, D. Radvila ir kiti⁷¹.

Tuo metu padėtis Vilniuje darėsi kritiška. Apie tikrą karo padėtį žinojo tiktai kunigaikštis D. Hogendorpas ir kunigaikštis E. Bignonas. Tyliai, kad nekiltų panika, Vilniaus visuomenėje ir mieste buvusiuose kariniuose daliniuose, buvo pradėta rengtis gynybai, tuo pačiu metu ruošiant dideles puotas. Pagrįstai buvo bijoma, kad generolo P. Čičagovo kariniai daliniai neįsiveržtų į Vilnių ir neužgrobtų vietintelių likusių Didžiosios armijos maisto, ginklų ir amunicijos sandelių. Padėtis šiek tiek pagerėjo, kai į Vilnių atvyko 12 vokiečių ir italų batalionų. Tuomet keturi mieste stovėję lietuviški pulkai buvo išsiųsti į Lydą, tam kad susisiektų su generolu J. Reynier, į Švenčionis, tam kad apsaugotų komunikacijas su Daugpiliu (Dinaburgu), į Rūdiškes ir Voronovą⁷². Šiuo metu sunku šiuos pulkus identifikuoti, tačiau aišku, kad tarp jų turėjo būti 18-asis pėstininkų pulkas⁷³.

Artėjančiai Rusijos kariuomenei kelią į Vilnių pirmieji iš lietuviškų dalinių bandė pastoti žandarai ir 18-asis pėstininkų pulkas. D. Hogendorpas buvo įsakęs visiems lietuvių daliniams susikongreguoti prie Vilniaus ir ten duoti priešui atkirtį. Įsakymą įvykdė tik 19-asis pėstininkų pulkas. Kiti pulkai dar net ne visi buvo apginkluoti.

Prancūzų vadovybė kaip įmąnydama stengėsi sulaukyti priešą. Gruodžio 1 dieną buvo netgi paskelbtas visuotinis bajorų šaukimas. Tikėtasi iš keturių departamentų sušaukti 15000 reguliariosios kavalerijos. Kiekvienas pašauktinis bajoras turėjo atvykti su žirgu. Jam turėjo būti duota pikė ir kardas. Buvo apibrėžtas pašauktinių amžius: bajorai turėjo būti nuo 18 iki 45 metų. Bajorų kavalerija buvo formuojama remiantis senu LDK kariuomenės šaukimo principu – valdžia šimtinėse buvo perduota vėliavininkams. Gruodžio 5 dieną, tam kad tęstųsi ir reguliariosios kavalerijos formavimas, buvo paskirti du generaliniai inspektoriai – generolas R. Giedraitis Žemaitijoje ir generolas K. Nesiolovskis Lietuvoje. Tačiau priešui sparčiai artėjant reguliariosios kavalerijos kūrimas buvo neįmanomas⁷⁴.

⁷¹ Szumski S, W walkach... s. 45-46;

⁷² Voenskij K., Iz vospominanij... s.19.

⁷³ Biržiška V., Lietuvos... p. 314.

⁷⁴ Kukiel M., Dzieje... s. 154.

Gruodžio 10 dieną kapitono J. K. Arnoldi vadovaujamas Rusijos kariuomenės avangardas pasiekė Aušros vartus. Jis teigė: „Prie Aušros vartų buvo karšta (...). Gynyba nepadėjo (...), mano sviediniai nuvalė kelią (...). Pėstininkai nuėjo pabaigti pradėtą [darbą]“⁷⁵. Šalia prancūzų ariergardo, vadovaujamo maršalo M. Nėjaus, Vilnių gynė Vilniaus tautinė gvardija, 3-iasis jėgerių batalionas (jame žuvo 6 karininkai) ir Lietuvos totorių eskadronas (žuvo 10 karininkų, 80 kareivių ir pats eskadrono vadas pulkininkas M. Achmatovičius, o kapitonas Ulanas buvo sužeistas)⁷⁶.

Rusams artėjant, jau gruodžio 9 dienos pavakaryje vyriausiasis prancūzų armijos vadas J. Miuratas paliko Vilnių, o gruodžio 10 dienos rytą išvyko ir maršalo M. Nėjaus vadovaujamas ariergardas. Vilniaus gynyba neturėjo didesnės strateginės reikšmės, o palikti daliniai teturėjo tik laikinai sustabdyti priešą ir leisti kuo toliau pasitraukti pagrindiniams Didžiosios armijos daliniams⁷⁷.

Iš Vilniaus atsitraukę daliniai gruodžio 13 dienos rytą paliko ir Kauną. Per vakare užšalusį Nemuną traukėsi ir M. Nėjaus ariergardas, kuris nužygiavo Karaliaučiaus link. J. Reyner vadovaujami pagalbiniai austrų daliniai traukėsi pro Gardiną bei Baltstogę, todėl Rusijos imperijos teritoriją paliko tiktai gruodžio 28 dieną. Prancūzijos maršalo A. Makdonaldo vadovaujamas X korpusas, veikęs Kurše, tiktai gruodžio 18 dieną gavo įsakymą trauktis. Stengdamasis nepatekti į apsuptį, jis nužygiavo Tilžės link⁷⁸.

Palyginti nedaug nukentėję lietuviški 18-asis, 20-asis ir 21-asis pėstininkų pulkai gruodžio 20 dieną jau stovėjo Augustave, o vėliau pasitraukė Varšuvos link. Kartu su jais žygiavo ir 22-ojo pulko bei jėgerių dalinio likučiai (kita jėgerių dalis traukėsi kartu su imperatoriaus gvardija per Prūsiją ir Poznanę). Su pagrindine Didžiosios armijos dalimi pasitraukė ir 18-asis ulonų pulkas, Lietuvos totorių eskadrono likučiai ir Rudolfo Tyzenhauzo raitosios artilerijos kuopa. 20-asis ulonų pulkas tuo metu dar buvo Baltstogėje, stengėsi susirinkti rekrūtus ir arklius ir, tik priešui pradėjus spausti, atsitraukė į Varšuvos kunigaikštystę⁷⁹.

⁷⁵ Voenskij K., Iz vospminanij..., s.19.

⁷⁶ Kudrinskij O., Vilna... s.120

⁷⁷ Biržiška V., Lietuvos... p.314; Kukiel M., Dzieje... s.154.

⁷⁸ Dundulis B., Lietuva... p.125.

⁷⁹ Ten pat, p.127.

Išvengęs sutriuškinimo 19-asis ulonų pulkas turėjo užmegzti ryšius su A. Makdonaldo X korpusu. Prie šio korpuso prisijungė 17-asis ulonų pulkas ir 19-ojo ulonų pulko likučiai. Pastarasis pulkas nežinojo apie prancūzų atsitraukimą iš Vilniaus, todėl atvykę prie rusų užimto miesto, buvo persekiojami kazokų, kone visiškai sunaikinti arba paimti į nelaisvę. Gruodžio 28 dieną prancūzų X korpusas pasiekė Tilžę, o iš ten 17-asis ir 19-asis ulonų pulkai (tuo metu juose buvo 21 karininkas ir 618 kareivių) patraukė į Škverino pusę⁸⁰. Tuo tarpu 19-tasis pėstininkų pulkas pasuko į Varšuvą.

Kaip teigia J. Ivaškievičius, Varšuvą pasiekė 5 lietuviai generolai (t. y. kilę iš istorinės Lietuvos), 253 karininkai ir 3144 eiliniai (iš viso 3402 kariai), kurie atsivedė 205 karininkų ir 321 kareivių žirgus⁸¹.

Kartu su totorių eskadronu ir 3-uoju švoležerų pulku, pasiekusiu Varšuvą su lenkų 1-uoju švoležerų pulku (apie 500 karių)⁸², vadovaujamu generolo Vikentijaus Krasinskio, bei 17-ojo ir 19-ojo ulonų pulkais, žygiavusiais su X korpusu, lietuviškuose daliniuose tuo metu buvo apie 4500 karių. Reikėtų manyti, kad ne visi kariai žuvo mūšiuose, dalis jų, kai suprato, jog teks kovas tęsti už Lietuvos ribų, veikiausiai sugrįžo namo arba išsibėgijo.

Galima teigti, kad Napoleono Didžiosios armijos pasitraukimas lietuviškiems daliniams buvo katastrofa, nors ne visi daliniai nukentėjo vienodai, tačiau nebaigti formuoti kariniai daliniai prarado apie 2/3 savo karių, o tai reiškė, kad jie buvo beveik sunaikinti.

Lietuviškų pulkų kovos 1813–1814 metais

Kartu su lietuviškų karinių dalinių likučiais į Varšuvą pasitraukė ir Lietuvos vyriausybės komisija. Padėtis buvo tragiška: bėgdami nuo Rusijos kariuomenės, komisijos nariai nepasiėmė Lietuvos išdo, o ir patys per skubėjimą nepasirūpino pragyvenimo lėšomis. Pinigų reikėjo ir lietuviškiems pulkams, kad juos aprengtų, apginkluotų, aprūpintų amunicija bei papildytų rekrūtais. Kunigaikštis E. Bignonas gavo kreditą tikrai Lietuvos vyriausybei išlaikyti. Vyriausybė kreditą priėmė, bet pinigus paskyrė iš Lietuvos pasitraukusiems

⁸⁰ Kukiel M., Dzieje... s.160-161. Tyszkiewicz J., Militaria... s.16.

⁸¹ Iwaszkiewicz J. Litwa...s.374.

⁸² Gembarzewski B., Dzieje... s.330.

⁸³ Bignon E. Pamiętniki ...Cz.2., s.53-54.

civiliams⁸³. Pulkams šių pinigų vis tiek būtų neužtekę. Tik vasario 7 dieną į Krokuvą buvo atvežta Lietuvos kasa (Lietuvos vyriausybės komisijos žinioje buvę pinigai). Pati Vyriausybės komisija jau buvo pasitraukusi iš Varšuvos, be to, iš Lietuvos atvežtų pinigų neužteko (buvo tik 61756 auksinai)⁸⁴.

E. Bignono teigimu, Lietuvos vyriausybės komisija Varšuvoje pareiškė norą, kad lietuvių kariniai daliniai sudarytų atskirą lietuvišką korpusą, tačiau šio sumanymo įgyvendinti nepavyko. Lietuviški daliniai buvo labai silpni, nes jiems trūko ne tik lėšų, bet ir buvo per mažai kareivių, o naujų rekrūtų surinkti buvo neįmanoma dėl atotrūkio nuo rekrūtų rinkimo bazių⁸⁵. Vis tik tokius Lietuvos vyriausybės komisijos pageidavimus palaikė kunigaikštis E. Bignonas, kuris rašė: „jei vienu atveju tai reišė didesnes išlaidas, kitu atveju atitiko imperatoriaus siekius – palaikyti tuos žmones, kurių pasišventimas užsitarnavo pripažinimą“⁸⁶.

1813 m. sausio pradžioje Napoleono įsakymu lietuvių kariniai daliniai perėjo į Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės vado kunigaikščio Juzefo Poniatovskio vadovybę⁸⁷: 18-asis, 19-asis, 20-asis, 21-asis ir 22-asis pėstininkų pulkai, 18-asis ir 20-asis ulonų pulkai, Raitosios artilerijos kuopa, Raitųjų jėgerių eskadronas ir 73 raitieji žandarai⁸⁸. Savarankiškais kariniais vienetais išliko tik 18-asis, 20-asis ir 21-asis pėstininkų pulkai. 19-ojo ir 22-ojo pėstininkų pulkų likučiai (149 žmonės) buvo prijungti prie lietuviško 21-ojo pėstininkų pulko. Kiti daliniai prijungti prie lenkų pulkų: 20-asis ulonų pulkas prijungtas prie 16-ojo lenkų ulonų pulko, 18-asis prie 6-ojo lenkų ulonų pulko, Raitųjų jėgerių eskadronas – prie 5-ojo lenkų raitųjų jėgerių eskadrono, Raitosios artilerijos kuopa – prie lenkų raitosios artilerijos eskadrono⁸⁹. Lietuvos totorių eskadronas pradžioje buvo prijungtas prie 3-iojo lietuvių švoležerų pulko, o šis 1813 m. kovo 22 dienos dekretu prijungtas prie lenkų 1-ojo švoležerų pulko (tai buvo įgyvendinta tik balandžio 11 dieną)⁹⁰. Pastarasis pulkas buvo tiesiogiai pavaldus ne lenkų, bet prancūzų karinei vadovybei.

⁸⁴ Iwaszkiewicz J. Litwa... s.315.

⁸⁵ Lukaszewicz M., Armia... s.84.

⁸⁶ Bignon E. Pamiętniki... Cz.2., s.55; Fuinski Z. Nawrot D. Pulki litewskie... s. 23.

⁸⁷ Lukaszewicz M., Armia... s.51.

⁸⁸ Iwaszkiewicz J. Litwa... s.377.

⁸⁹ Biržiška V. Lietuvos... p.315; Fuinski Z. Nawrot D. Pulki litewskie... s. 24–25.

⁹⁰ Chlopovicki P. Pamiętniki... Cz. 2, s. 139–140; Gembarzewski B. Dzieje... s. 330.

Kuriant naujus Varšuvos kunigaikštystės pulkus, buvo nutarta paskirti regimentorių (korpuso vadą) ir viceregimentorių (jo paduotoją). Regimentoriumi tapo pats kunigaikštis J. Poniatovskis, o viceregimentoriumi – kunigaikštis Eustachijus Sanguška. Kol buvo gyvas Volynės kunigaikščio tėvas (Volynės gubernatorius), E. Sanguškos paveldėtam turtui nieko negrėšė⁹¹, tačiau dabar padėtis pasikeitė. Su žinia apie paskyrimą atėjo žinia ir apie tėvo mirtį, ir brigados generolas, įkalbėtas giminaičio, išvyko į Volynę, iš pareigų atsišalino tik kelyje pasiekęs Tarnovą. Toks pasitraukimas buvo panašus į dezertyravimą, tačiau reikia pažymėti, kad E. Sanguška buvo 1813 m. sausio mėnesio puolimo prieš rusus plano iniciatoriumi⁹².

Rusijos imperatorius Aleksandras I negailėjo didikų, pasitraukusių į Varšuvos kunigaikštystę. Jis asmeniškai lankė jų giminaičius ir grasino jiems, jog konfiskuos dvarus bei žemes, jeigu jų broliai ar tėvai neišsižadės savo pažiūrų, neatsistatydins iš tarnybos ir nesugrįš į Lietuvą. Dėl tokio spaudimo prancūzų kariuomenėje tarnauti liko tik patys tvirčiausi ir ištikimiausi, jei ne imperatoriui, tai idėjai atkurti valstybingumą su prancūzų pagalba, asmenys. Kiti, atsisakę savo pareigų, geras to pavyzdys Tyzenhauzų šeima ar kai kurie ne lietuviškų karinių dalinių vadai, vyko į Austriją ar Vokietiją ir taip apsaugojo savo ir giminių turtą nuo caro keršto. Buvo ir tokių, kurie grįžo į Rusijos imperiją⁹³. Reikia pabrėžti, kad lietuvių didikai ir Lietuvos vyriausybės komisija laikėsi tvirtai, už tai susilaukė ne vieno kunigaikščio E. Bignono pagyrimo⁹⁴ bei neteko savo dvarų Lietuvoje. Buvo konfiskuotas kunigaikščio D. Radvilos, grafo K. Prozoro, kunigaikščio R. Giedraičio, grafo S. Soltano, grafo A. Chodkevičiaus ir daugelio kitų turtas⁹⁵.

Lietuviškų pulkų likučiai, įlieti į Varšuvos kunigaikštystės pulkus, dalyvavo visoje 1813 metų Napoleono kampanijoje, tačiau dažniausiai jie jau neturėjo savo tikrųjų dalinių vardų. Lietuviai kovėsi prie Drezdno, Leipcigo, apgulto Gdansko ir kitur, tačiau kovėsi kaip lenkų kariuomenės kariai⁹⁶. Anksčiau minėti lenkų 1-ajame švoleže-

⁹¹ Bignon E. Pamiętniki Cz. 2, s. 83–88; Sapieha L. Wspomnienia (z lat 1803 do 1863), Lwow, 1912, s. 16–17.

⁹² Charkevič V., Memuary kniazia Sanguški, s. 1083.

⁹³ Bignon E. Pamiętniki... Cz. 2, s. 83–88; Sapieha L. Wspomnienia... p. 16–17.

⁹⁴ Bignon E. Pamiętniki... Cz. 2, s. 53–55, 107.

⁹⁵ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 319.

⁹⁶ Biržiška V. Lietuvos... p. 315.

rų pulke atsidūrę Lietuvos totorių eskadrono ir 3-iojo švoležerų pulko kariai pasižymėjo prie Drezdeno ir Leipcigo, čia sumušdami austrų kirasyrų pulką, o vėliau iki Reino lydėjo vyriausiąjį prancūzų štabą. Prie Hanau jie dar sumušė bavarų pėstininkus ir austrų ulonus. Pagaliau lietuvių kariai dalyvavo ir 1814 m. kovose Prancūzijoje⁹⁷.

1813 m. sausio 11 dieną kunigaikštis J. Poniatovskis pareiškė kunigaikščiui L. Berthier, kad jei 18-asis, 20-asis ir 21-asis pėstininkų pulkai yra per maži, kad juose būtų po tris batalionus, jis performuos juos į du, o juose tarnaus tiek karių, kiek bus įmanoma surinkti. Vis tik vėliau kunigaikštis nusprendė du pulkus sukurti iš buvusių trijų lietuviškų pulkų. Savo ruožtu kunigaikštis E. Bignonas siekė išlaikyti senąją pulkų numeraciją, todėl tokį J. Poniatovskio perorganizavimą uždelsė. Taip buvo išsaugota trijų lietuviškų pėstininkų pulkų organizacinė struktūra. Sausio 21 dieną J. Poniatovskis pasiūlė šiuos pulkus išsiųsti į Modlino ir Pragos tvirtoves. Po ilgų ginčų su generolu J. Reyner, galiausiai buvo leista lietuvių pulkus išsiųsti į Modliną⁹⁸. Dalis 18-ojo pėstininkų pulko J. Poniatovskio buvo išsiųsta į Modliną dar 1812 m. gruodžio mėnesį. Apie lietuviškus pulkus kunigaikštis rašė: „Šie pulkai, suformuoti prieš keletą mėnesių, nėra pakankamai apmokyti, kad dalyvautų kampanijose (...), tačiau jie (...) galėtų tikti gynybai ir, manau, kad tai geriausias jų panaudojimo variantas“.

1813 metų vasario 5 dieną Modlino tvirtovės įgulą sudarė 261 karininkas ir 5230 eilinių⁹⁹. Trys lietuviški pėstininkų pulkai turėjo 109 karininkus ir 2093 eilinius, tai sudarė 42% tvirtovės gynėjų. 18-ajame pėstininkų pulke, vadovaujamame A. Chodkevičiaus, buvo 31 karininkas ir 909 eiliniai, 20-ajame pėstininkų pulke, vadovaujamame pulkininko A. Bišpingo, – 48 karininkai ir 731 eilinis, 21-ajame pėstininkų pulke, vadovaujamame pulkininko A. Gelgaudo (K. Pšezdzeckis į Varšuvą atvyko su generolais iš generalinio štabo, į kurį buvo paskirtas), – 30 karininkų ir 471 eilinis kareivis¹⁰⁰.

Sausio 30 dieną prie Modlino tvirtovės pasirodė rusų kariuomenė. Modlino tvirtovės vadas generolas Deandels į Varšuvą atvyko

⁹⁷ Gembarzewski B., Dzieje...s. 330–331, Chabanier J. Didžioji armija Lietuvoje ir Kurše// Karys, Nr. 5, Brooklyn, 1981, p. 319.

⁹⁸ Lukaszewicz M., Armia... s. 84.

⁹⁹ Ten pat, s. 226–227; Kukiel M. Dzieje... s. 102.

¹⁰⁰ Kukiel M. Dzieje... s. 102

tik vasario 2 dieną, o tvirtovę pasiekė jau prasidėjus jos apsupimui. Kunigaikštis E. Bignonas numatė Modlino įgulos likimą: joje patalpų užteko tik 1/3 įgulos ir trūko artilerijos. Nepaisant visko įgula laikėsi puikiai: atrėmus pirmuosius generolo Frihlich'o puolimus, didesni mūšiai prie Modlino sienų baigėsi. Modlino įgula buvo paprasčiausiai marinama badu, kentė šaltį ir kitus nepatogumus, kuriais dalinosi visi tvirtovės gynėjai¹⁰¹. Balandžio 8 dieną rusų kariuomenės vadas feldmaršalas M. Kutūzovas rašė maršalui M. Barklajui de Toli: „Šios tvirtovės užėmimas atidarys mums (...) laisvą kelią atvežti visas atsargas iš Gardino ir Lietuvos Brastos“. Vis tik tvirtovę buvo apsiautę negausūs rusų daliniai, todėl tiesioginiam šturmui nepasiryžo. Tik rudens pabaigoje apgulėjų skaičius išaugo iki 50000 karių¹⁰². Neišvengiamai turėjo prasidėti aktyvesni kovos veiksmai.

1813 m. lapkričio 1 dieną lietuviškuose pulkuose buvo: 18-ajame pėstininkų pulke – 37 karininkai ir 503 eiliniai, 20-ajame pėstininkų pulke – 48 karininkai ir 463 eiliniai, 21-ajame pėstininkų pulke – 30 karininkų ir 367 eiliniai, t. y. šiame pulke kareivių buvo daugiau nei apgulos pradžioje (kaip teigė M. Lukaševičius). Iš viso, lietuviškuose daliniuose buvo 115 karininkų ir 1333 eiliniai¹⁰³. Šiais duomenimis galima pasitikėti, nes juos pateikęs J. Ivaškėvičius rėmėsi Modlino apgulos dienoraščiu.

Tvirtovės įgula, varginama šalčio, alkio ir priešų puolimų, sugebėjo išsilaikyti iki gruodžio mėnesio ir, ko gero, būtų dar kovojusi, tačiau žinia apie Napoleono pagrindinių pajėgų atsitraukimą už Reino pavertė tvirtovės gynimą beprasmiu. Lapkričio 28 dieną Modlino vyriausiojo štabo vadas pulkininkas P. Liubenskis paskelbė kariams generolo Daendel'o padėką. Gruodžio 1 dieną generolas kartu su įgula (2500 karių ir 210 sužeistųjų) pasidavė. Iš 2089 žuvusių lietuvių, lenkų, prancūzų ir saksų dauguma mirė perpildytose ligoninėse nuo šalčio¹⁰⁴. Iš 3800 lenkų ir lietuvių, buvusių tvirtovės įguloje apgulos pradžioje, po pasidavimo 2400 buvo rusų eskortuoti į Rusiją¹⁰⁵. Saksai ir prancūzai buvo paskelbti karo belaisviais, o visi lenkai ir lietuviai buvo išsiųsti į Gruziją ir Sibirą, kur iš jų sudaryti nauji

¹⁰¹ Kukiel M., Dzieje... s. 326.

¹⁰² Kudriašev I. Vooruzonnyje sily Litovskogo kniažestva v 1812 g. Staryj barabanščik, no. 1, Moskva, 1993, s. 27.

¹⁰³ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 424.

¹⁰⁴ Kukiel M., Dzieje... s. 326–327.

¹⁰⁵ Lukasiewicz M., Armia... s. 227.

rusų kariuomenės pulkai. Tokiu būdu siekta sumažinti kalinių skaičių, išdo išlaidas ir sustiprinti rusų kariuomenę¹⁰⁶.

Kiti pulkai, kurie išsaugojo savo vientisumą, buvo 17-asis ir 19-asis ulonų pulkai. Jiems vadovavo brigados generolas kunigaikštis Romualdas Giedraitis.

1813 m. vasario 4 dieną naujai suformuotas lenkų 4-asis Pavyslio pulkas, stovėjęs Ragotinė, buvo užpultas kazokų ir 3000 pėstininkų su 5 pabūklais. Pulkas, praradęs 80 kareivių, tvarkingai atitraukė. Apie priešų puolimą sužinojęs kunigaikštis Eugenijus Napoleonas, nutarė pasitraukti, o 17-asis ir 19-asis ulonų pulkai buvo pasiūsti į žvalgybą. Abu pulkai tuo metu buvo papildyti iki 600 karių ir bendras kareivių skaičius juose siekė apie 1200 raitelių. Naktį iš vasario 11-osios į 12-ąją R. Giedraičio ulonai sustojo Šierakove prie Vartos upės. Pulkai apsistojo miesto aikštėje ir pastatė penkis sargybos postus. Naktį kazokai iš Jefremovo pulko pavieniui ant ledo paskleidę lenteles perėjo ką tik užšalusią Vartos upę. Lietuviški ulonai buvo netikėtai užpulti. Pats kunigaikštis R. Giedraitis pateko į nelaisvę, 17-ojo pulko vadas M. Tiškevičius sužeistas, 147 ulonai nukauti, nemažai jų pateko į nelaisvę, o likusieji išsibėgiojo. Po keturių dienų dviejų pulkų likučiai susirinko – iš 17-ojo ulonų pulko buvo likę 436 kariai¹⁰⁷.

Po šio mūšio 17-asis ulonų pulkas perėjo į 19-ojo ulonų pulko vado pulkininko K. Rajackio žinią. Vasario 20 dieną 17-asis ir 19-asis ulonų pulkai buvo įtraukti į generolo Girardo diviziją, kuri priklausė XIII L. Davout korpusui. Kovo 1 dieną pulkai buvo Magdeburge, kuriame 17-ojo ulonų pulko majoras Bžechva buvo paskirtas pulko vadu. Kovo 17 dieną po mūšių pulko gretos buvo praretėjusios – 17-ajame ulonų pulke buvo 18 karininkų ir 74 eiliniai su 182 žirgais, todėl pulkas buvo išsiųstas perorganizuoti¹⁰⁸. Kovo 29 dieną Eugenijus Napoleonas nutarė pulkus sujungti į vieną¹⁰⁹, tačiau tai buvo įvykdyta tik balandžio 14 dieną. Kovo 31 dieną 19-ojo ulonų pulko 125 kariai buvo įtraukti į imperatoriaus gvardiją¹¹⁰. Gegužės mėnesį 17-ajame (sujungtame) ulonų pulke, kaip teigia J. Tiškevi-

¹⁰⁶ Akty i dokumenty ... s. 24; Moscicki H. Pod znakiem orla i pogoni: szkice historyczne, Warszawa, 1936, s. 107.

¹⁰⁷ Kukiel M., Dzieje, s. 172–173.

¹⁰⁸ Tyszkiewicz J. Militaria... s. 16.

¹⁰⁹ Tyszkiewicz J. Histoire de 17 me...p. 30.

¹¹⁰ Tyszkiewicz J. Histoire de 17 me..., p. 31.

čius, tarnavo 49 karininkai (su 147 žirgais) ir 444 eiliniai (su 505 žirgais)¹¹¹; B. Gembaževskio teigimu – 43 karininkai (su 109 žirgais) ir 410 eilinių (su 410 žirgu)¹¹². Vėliau pulkas buvo papildytas prieš kariuomenės dezertyrais ir iki lapkričio mėnesio kovėsi prie Bremeno, Hamburgo, Liubeko, sudarė XIII korpuso Girardo divizijos lengvosios kavalerijos avangardą.

1813 m. prancūzų ir danų karinės pajėgos atsiskyrė, avangardo vadas generolas l'Allemand'as gavo maršalo Davu įsakymą, kad jo brigada prisijungtų prie danų, vadovaujamų kunigaikščio Frydricho de Hesse. Pulkas pasižymėjo kautynėse prie Boruheim, Zeestadt. Po pergalingų mūšių buvo apdovanotas pulkininkas A. Rajekis, papulkininkis A. Strovskis, kapitonas K. Rimša, leitenantas K. Gregorovičius (jo uniforma eksponuojama Vilniaus istorijos ir etnografijos muziejuje), jaunesnysis leitenantas J. Chmarčinskis ir daugelis kitų karininkų.

Politinei situacijai pasikeitus ir Danijai paskelbus karą Prancūzijai, 17-asis ulonų pulkas, pelnęs karinę šlovę Danijoje, buvo paliktas laisvėje. Kunigaikštis Frydrichas de Hesse pulkininkui Bžechvai rašė: „Aš visada buvau patenkintas 17-ojo ulonų pulko elgesiu ir stropumu, kuriuos šis parodė tuo metu, kai aš jam vadovavau“¹¹³. Šį pulką norėjo pasisamdyti tiek danai, tiek ir švedai, tačiau pulko vadovybė liko ištikima priesaikai. Pulku pasitraukti į Prancūziją arba Hamburgą, kur buvo Davout XIII korpuso pajėgos, buvo neleista, o kariai marinti badu. Tik po Founteblou 17-ajam ulonų pulkui buvo leista grįžti į tėvynę. Liepos 27 dieną pulkas pasiekė Varšuvą¹¹⁴.

1814 m. balandžio 24 dieną Saint-Dedis laukuose prie Paryžiaus Aleksandras I apžiūrėjo lenkų kariuomenės pulkus, į kuriuos įėjo ir lietuvių kariai. Carui raportavo jo brolis Konstantinas, kuris Aleksandro I buvo paskirtas Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės vadu (faktinė vadovybė buvo generolo J. H. Dambrovskio rankose). Caras atsisveikino su kariuomenės likučiais. Grįžtantį iš Prancūzijos korpusą sudarė 4470 kareivių, kuriuos vedė generolai J. H. Dambrovskis ir V. Krasinskis. Rugsėjo mėnesį grįžo apie 28000 po visą Europą išsibarsčiusių lenkų ir lietuvių karių¹¹⁵. Su 1-ojo švoležerų

¹¹¹ Tyszkiewicz J. Histoire de 17 me..., p. 32.

¹¹² Gembarzewski B. Wojsko, s. 155–156.

¹¹³ Tyszkiewicz J. Histoire de 17 me..., p. 39.

¹¹⁴ Gembarzewski B. Wojsko... s. 155–156.

¹¹⁵ Maciejewski H. Bron strzelecka ...s. 77.

pulko kariais (jame buvo lietuviškų dalinių kareivių) asmeniškai atsiveikino pats buvęs imperatorius Napoleonas¹¹⁶.

B. Gembaževskis, aptikęs 1814 m. lapkričio 14 dienos generolo J. H. Dombrovskio raportą, pateikia duomenis apie lietuviškų pulkų likučius. Tuo metu dar būta 198 karininkai ir 518 puskarininkių bei eilinių kareivių¹¹⁷.

Žinoma, visi šie kariai nebuvo vien 1812 m. Lietuvoje surinkti kariai, pulkai buvo papildomi dezertyrais, marodieriais ir užsienio šalių rekrūtais. Visi šie dalinių likučiai buvo išformuoti, o iš jų kariinių kadru sudaryta nauja – Lenkijos Karalystės kariuomenė.

Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės reorganizacijos metu buvo leista iš nelaisvės grįžti lenkams ir lietuviams. Tačiau tai įvyko tik tuomet, kai šiuo klausimu į kunigaikštį Konstantiną kreipėsi J. H. Dombrovskis¹¹⁸. 1815 m. iš Rusijos rytinių gubernijų po amnestijos grįžo brigados generolas J. Kanopka ir pulko adjutantas J. Strelbickis¹¹⁹.

¹¹⁶ Chabanier J. Didžioji armija Lietuvoje ir Kurše // *Karys*, Nr. 5, Brooklyn, 1981, p. 198.

¹¹⁷ Gembarzewski B., *Dzieje...* s. 80–82.

¹¹⁸ Moscicki H. *Pod znakiem orla...* s. 198.

¹¹⁹ Orlovskij E. F. *Grodenskaja gub. v 1812 godu*. Grodna, 1912, s. 41.

2 lentelė. Duomenys apie lietuviškų karinių dalinių karių skaičių 1812–1814 m.

	Pagal etatą pradžioje numatyta karių	1812 m. rugpjūtis – gruodis ¹²⁰ (mėnuo ir diena)	1813 m. sausis ¹²¹ karininkai, puskarininkiai ir eiliniai	1814 m. lapkritis ¹²² karininkai, puskarininkiai ir eiliniai
18-asis pėstininkų pulkas	2.000	1.650 (09.30)	34 k. ir 841 p.e.	28 k. ir 128 p.e.
19-asis pėstininkų pulkas	2.000	929 (09.30)	22 k. ir 17 p.e.	19 k. ir 29 p.e.
20-asis pėstininkų pulkas	2.000	1.014 (09.30)	42 k. ir 895 p.e.	28 k. 100 p.e.
21-asis pėstininkų pulkas	2.000	1.197 (09.30)	34 k. ir 734 p.e.	19 k. ir 115 p.e.
22-asis pėstininkų pulkas	2.000	1.033 (09.30), 1.496 (11.13)	18 k. ir 48 p.e.	15 k. ir 18 p.e.
Šeši jėgerių pėstininkų batalionai	4.680	624 (11)		
17-asis ulonų pulkas	940	356 (08)	21 k. ir 618 p.e. (kartu su 19-uju ulonų pulku)	49 k. ir 74 p.e.
18-asis ulonų pulkas	940	?	25 k. ir 97 p.e.	7 k. ir 14 p.e.
19-asis ulonų pulkas	940	112 (08)	Sujungtas su 17-uju ulonų pulku	5 k. ir 22 p.e.

¹²⁰ Žandarmerijos skaičių nurodo: Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 178; Krasnianskij V. Minskij... s. 259. Tautinės gvardijos ir milicijos skaičius nurodo: Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 176; Gembarzewski B. Wojsko... s. 325; reguliariųjų pulkų skaičius pateikia: Fuinski Z. Nawrot D. Pulki litewskie... s.19–20.

¹²¹ Iwaszkiewicz J. Litwa... s. 374. Apie 17-ojo ir 19-ojo ulonų pulkų karių skaičių gruodžio–sausio mėnesių sandūroje duomenis pateikia M. Kukielis ir J. Tiškevičius (Kukiel M. Dzieje...s. 162–163; Tyszkiewicz J. Militaria... s. 16). Apie 3-iojo švoležerų pulko ir totorių eskadrono bendrą skaičių duomenis pateikia B. Gembarzewski (Gembarzewski B. Dzieje...s. 330).

¹²² Gembarzewski B. Dzieje... s. 80–82, 154–162. Remiamasi 1814 m. lapkričio 14 d. J. H. Dombrowskio raportu kunigaikščiui Konstantinui apie visų lenkų ir lietuvių pulkų likučius.

20-asis ulonų pulkas	940	?	23 k. ir 132 p.e.	3 k. ir 6 p.e.
21-asis raitųjų jėgerių pulkas	940	?	5 k. ir 26 p.e.	15 k. ir 12 p.e.
3-asis švoležerų pulkas	940	600 (10)	Iš viso apie 500 karių	?
Totorių eskadronas	235	?		?
Raitosios artilerijos kuopa	120	?	3 k. ir 56 p.e.	?
Vilniaus departamento žandarmerija	Iš viso 4 departamentuose 3.500	58 k. ir 544 p.e.	15 k. ir 58 p.e. (iš viso žandarų)	-
Gardino departamento žandarmerija		42 k. ir 400 p.e.		-
Minsko departamento žandarmerija		70		-
Vilniaus tautinė gvardija	1.450	1.220	-	-
Gardino tautinė gvardija	?	238	-	-
Slonimo milicija	?	54	-	-
Ukmergės milicija	?	40	-	-
IŠ VISO KARIŲ	Apie 25.630	?	Apie 4.500 karių	Apie 716 karių

Pastaba: k. - karininkai, p. e. – puskarininkiai ir eiliniai

IŠVADOS

1812 m. antrojoje pusėje, įkūręs Lietuvoje vietinę administraciją, Napoleonas jai nurodė kurti karinius dalinius ir reguliariają kariuomenę, kuri buvo tiesiogiai pavaldi Prancūzijos kariuomenės vadovybei. Per penkis mėnesius Vyriausybės komisija ir Karo komitetas, prižiūrimas Prancūzijos paskirto Lietuvos generalgubernatoriaus, formavo žandarmeriją, miestuose tautines gvardijas bei milicijos dalinius ir reguliariają kariuomenę. Buvo užsibrėžta Lietuvoje suformuoti penkis pėstininkų pulkus, du pėsčiųjų jėgerių pulkus, septynis kavalerijos pulkus, vieną eskadroną ir vieną raitosios artilerijos pulką, tačiau jų formavimą stabdė sumaištis krašte. Traukiantis per Lietuvą Didžiajai armijai iki galo nebuvo suformuotas nei vienas reguliariosios kariuomenės dalinys. Spėta suformuoti tik Vilniaus departamento žandarmeriją, tačiau mažinant jos etatus.

Nebaigti formuoti Lietuvos daliniai kartu su prancūzų pajėgomis turėjo apsaugoti pakrikusios Didžiosios armijos užnugarį nuo iš pietryčių pusės artėjančios priešo kariuomenės ir dalyvavo Koidanovo mūšyje dėl Minsko, ėjo į pagalbą besikeliančioms per Berezinos upę pagrindinėms pajėgoms, gynė Vilnių. Nuostoliai, patirti 1812 m. lapkritį–gruodį, buvo katastrofiškai dideli, todėl Varšuvos kuni-
gaikštystės teritoriją pavyko pasiekti tik trečiajai daliai karių.

Kaip atskiri kariniai vienetai toliau veikė 17-asis ir 19-asis ulonų pulkai, 18-asis, 20-asis ir 21-asis pėstininkų pulkai. Kiti pasitraukę lietuviški daliniai buvo prijungti prie lenkų pulkų ir kartu su jais kovėsi Napoleono pusėje iki pat 1814 m. Tačiau savo vardų jie neprarado. Sugrįžę į Lenkijos teritoriją (papildyti užsienio valstybių rekrūtų), reguliarieji pulkai sudarė mažiau nei ketvirtąją dalį karių skaičiaus, kuris buvo 1813 m. pradžioje pasitraukus iš Lietuvos.

Įteikta 2002-11-10

RÉSUMÉ

Les unités militaire lituanienne dans l'armée française

*Dr. Liudas Glemža,
Université Vytautas le Grand*

Après avoir installé une administration locale en Lituanie dans la seconde moitié de l'année 1812, Napoléon lui avait assigné la création d'unités militaires et d'une armée régulière, directement subordonnée à la direction de l'armée française. Pendant cinq mois, la Commission du Gouvernement et le Comité militaire, surveillé par un Gouverneur général désigné par la France, ont formé une gendarmerie, des gardes nationales et des unités de milice dans les villes ainsi qu'une armée régulière. On s'était proposé de former en Lituanie cinq régiments d'infanterie, deux régiments de chasseurs à pieds, sept régiments de cavalerie, un escadron et un régiment d'artillerie monté, la confusion dans le pays a toutefois stoppé leur formation. Reculant à travers la Lituanie, la Grande Armée n'a pas pu formé jusqu'au bout aucune unité de l'armée régulière. Elle a juste eu le temps de mettre en place la gendarmerie du département de Vilnius, mais en diminuant ses cadres. Le nombre de soldats lituaniens atteignait les 17.000 personnes.

Les unités lituaniennes pas entièrement constituées ont dû protéger avec les forces françaises l'arrière de la Grande Armée du rapprochement au sud-est de l'armée ennemie, elles ont participé ? la bataille de Koidan pour Minsk, elles ont été porté secours aux forces principales qui traversaient la rivière de la Bérézina et elles ont défendu Vilnius. Les pertes subies en novembre - décembre 1812 ont été catastrophiquement élevées, seul le tiers des soldats a réussi à atteindre le territoire de la principauté de Varsovie.

Des unités militaires détachées ont continué en tant que 17e et 19e régiment de uhlands ainsi que 18e, 20e et 21e régiment d'infanterie. les autres unités lituaniennes, qui battaient en retraite, ont été rattachées aux régiments polonais et elles ont combattu avec eux du côté de Napoléon jusqu'en 1814. Elles n'avaient pourtant pas perdu leurs noms. De retour sur le territoire polonais, les régiments réguliers (complétés par des recrues étrangères) constituaient moins du quart du nombre de soldats qui avaient fui de Lituanie au début de l'année 1813.